

Susan Gal

Regiszterek körforgásban: az interdiszkurzivitás társadalmi szerveződése

Absztrakt: A metaszemiotikai folyamatként történő regiszterképzés legfontosabb körvonalai jól ismertek a nyelvészeti antropológia számára, így annak további szisztematikus vonzataihoz fordulhatunk. A cikk a regiszterképzés három „pillanatát” járja körül: kiindulópontja, hogy a gyakorlatok és az értéktulajdonítások olyan regisztereket hoznak létre, amelyek kapocsként, közvetítőként és átültetésként viselkednek, melyek mindegyike interdiszkurzivitást hoz létre, ebből fakadóan pedig körforgást teremt. Emellett ezek különböző módon kapcsolják össze a társadalmi cselekvés színtereit. A kapcsolatokat helyes az interdiszkurzivitás társadalmi szerveződéseinek nevezni, mivel nemcsak diskurzusokat és regisztereket kapcsolnak össze, hanem a regiszterek körül létrejövő társadalmi berendezéseket is, civil szervezeteket, nonprofit szervezeteket, szociális segélyszervezeteket, politikai platformokat, tudományos köröket, amelyek révén a regiszterek erőteljes kapcsolási (és különválasztási) hatással rendelkeznek egy adott történelmi pillanatban. Az elsősorban a magyarországi politikából származó példák bizonyára párhuzamot mutatnak más esetekkel.

Kulcsszavak: politikai diskurzus, szociolingvisztikai folyamat, nyelvi ideológia, regiszterképzés, autoritás, magyar közbeszéd

Forrás: Registers in circulation: The Social Organization of Interdiscursivity. *Signs and Society* 6(1) [2018.]: 1–24. Hungarian translation © Replika.

A korai nyelvészeti antropológia a személyes beszédeseményekben létrejövő jelentésképzésre összpontosított. A nagyobb cél azonban annak megértése volt, hogy a társadalom miként épül fel kommunikatív módon. Az ebből fakadó kutatási kérdések a beszédesemények megkonstruálásával foglalkoztak, ami az események közötti kapcsolatok vizsgálatához vezetett. Ezzel párhuzamosan és nagyjából ugyanabban az időben a szociokulturális antropológia egyértelműen elmozdult a körülhatárolt társadalmi csoportok vizsgálatától a szélesebb körű kapcsolatok felé. Mindkét lépés részben a globális árucserre egyre növekvő jelentőségére adott válasz, nem utolsósorban azért, mert az államszocializmus bukása a munka, az árucikkek és a szövegek egységes, világméretű kapitalista piacának útjában álló akadályok felszámolását jelentette. Az emberek, árucikkek, értékek, nyelvi formák és kulturális gyakorlatok terjedését szervező folyamatok vizsgálata során a „körforgás” a szociokulturális kutatásokban legerőteljesebben megjelenő hasonlat. A „körforgás” mint vizsgálati kiindulópont kritikusai szerint a terminus megtévesztő módon valamiféle szabad „áramlást” feltételez, nem vesz tudomást az ellenállásról, „súrlódásról” és akadályokról, illetve csupán csak a globális korporatista rend érdekeit visszhangozza.¹ A nyelvészeti antropológia másfajta kritikai kérdést vetett fel. Az elmúlt évtizedek kutatásaival összhangban inkább azt a kérdést tartom fontosnak, hogy milyen módon és milyen hatásokkal történik ez a körforgás. Melyek azok a kommunikatív folyamatok, amelyek körforgásként értelmeződnek, és hogyan alakítják a társadalmi élet politikai és gazdasági szerveződését?

Ez a tudományos megközelítés megállapítja, hogy a „körforgásban” a szövegek, üzenetek, megnyilatkozások, gondolatok és gyakorlatok nem mozdulnak el sem fizikai szempontból, sem térben, ugyanakkor az emberek és tárgyak szemiotikailag jelentős vonatkozásai sem „utaznak”. A mozgáshatást sokkal inkább az interdiszkurzivitás metaszemiotikai létrejötte váltja ki. Ez az észlelt ismétlődésekből és azon formák látszólagos összekapcsolódásából fakad (eltérő beszédeseményekben vagy találkozásokban), amelyeket reflexív módon úgy keretezünk, mint „még egyszer ugyanaz”, illetve egy felismert típusnak egy adott kulturális keretben való újabb megvalósulásaként. A formai tulajdonságok hasonlóságot jeleznek, de a hasonlóság soha nem magukban a formákban rejlik. A keretezés tehát szükséges velejárója az azonosság, az ismétlődés, a replikáció vagy akár a különbség megteremtésének. Másképpen fogalmazva: a találkozások közötti „hasonlóság” (az ikonicitás), valamint az események közötti összefüggés (indexikalitás) csak a metapragmatikai előfeltevéseken és következményeken keresztül felismerhető. A nyelvi ideológiák a résztvevőket az „azonosság” kritériuma felé irányítják. Ha arra az alapvető megállapításra építünk, mely szerint a metadiskurzusok (ideológiák) ilyen módon uralják az események közötti észlelt összefüggéseket, az interdiszkurzivitás / körforgás számos szempontja azonosítható. Például a függő beszéd formái kultúrspecifikusan kialakult részvételi keretben járulnak hozzá annak meghatározásához, hogy valamely performancia hogyan (és mennyire) számít egy műfaj tokenjének. Ugyanakkor azt is meghatározzák, hogy a megnyilatkozásokkal szembeni beszélői felelősséget vagy autoritást hogyan osztják ki vagy szét. A szemiotikai

¹ A körforgás és „áramlás” legérdekesebb szociokulturális szempontú tárgyalását Appadurai (1996) és Tsing (2005) szolgáltatják.

események közötti kapcsolatok létrehozásával a jelek képesek az identitás, a hírnév, a műfaj és a nyilvánosság megformálására.²

Ugyanilyen módon alakulnak ki a beszédregiszterek is, melyek ezen cikk központi kérdését jelentik. A résztvevők felfogják, hogy az együttesen előforduló formák bizonyos értelemben „összetartoznak”. Az asszociációnak valamely kulturális modell formájában kell megkonstruálódnia, amely összekapcsolja a kommunikatív megjelenítés egymással kontrasztot alkotó és tipikus tulajdonságait a beszélők, a jellegzetességek, a tevékenységek, a gyakorlatok és az értékek egymással kontrasztot alkotó típusaival. Egy ilyen modell összerakása és egységesítése metaszemiotikus regiszterképzési folyamat. A regiszterek azon beszélők számára léteznek, akik felismerik az ilyen jellegű koherenciát. Az együttesen előforduló formák általában nem csak nyelvek, hanem multimediálisak is, és metapragmatikai címkékkel nevezzük meg őket. Egy ilyen modellre hivatkozva lehetséges, hogy az expresszív formák és az azokat gyakorló társadalmi szereplők egy bizonyos együttesét a beavatott résztvevők egy másik csoporthoz hasonlóként kapcsolják össze, amelyek egy másik térben és időben fordultak elő egy másik részvételi keretben. A hatást az események közötti ismételt értelmezések teremtik meg. Bár az értelmezések mindig pozicionáltak, és ezáltal megváltoztatják az expresszív formák beemelését, a különböző előfordulásokat mégis úgy lehet keretezni, mint amik ikonikusan összekapcsolódnak, mint „megint a régi nóta”, azaz körforgásként. Az interdiszkurzivitás és a regiszterképzés egymást feltételezik.

Miután a metaszemiotikus folyamatként történő regiszterképzés legfontosabb körvonalait megismertük, most annak további szisztematikus vonzataihoz fordulhatunk. A szociokulturális és nyelvészeti antropológia számára előnyös lehet a körforgás szélesebb körű dinamikáinak meghatározása ebben a szemiotikai keretben. A fent vázolt általános konfiguráció három „pillanatra” osztható. Mindegyikkel kapcsolatban javallott annak pontosabb meghatározása, ahogyan a regiszterek a társadalmi élet különböző színtereit és az azok közötti kapcsolatokat szervezik.

Mivel az expresszív regiszterek olyan kulturális sztereotípiákat konstruálnak meg és mutatnak be, amelyek kategóriákba sorolják az embereket és azok tevékenységeit, elsőként az hangsúlyozandó, hogy a regiszterképzés összekapcsolja a diskurzus létrejöttét képező akciószíntereket azon tárgyakéval, amelyeket a diskurzus megnevez és leír. Kijelenthető, hogy a regiszter „kapocsként” vagy sarokvasként működik a színterek között. Másként megfogalmazva a regiszterképzés az „összekapcsolás” aktív gyakorlata. Hacking (2006) ezt az „emberek kitalálásának” nevezte. A szociolingvisztika dokumentálta a regiszterképzés által a kategorizálás (potenciális) tárgyaira gyakorolt hatásokat. De hogyan befolyásolja ez a regisztert alkotó álláspontokat és intézményeket? Nem lehet eleget hangsúlyozni, hogy a sikeres regiszterképzés a regisztert létrehozók értékprojektjei közötti küzdelem eredménye. Gondoljunk csak az Inoue (2003) által bemutatott igen szemléletes

2 A tárgyat kutatási irány néhány kiemelkedő munkája: Mertz és Parmentier (1985); Bauman és Briggs (1990); Irvine (1990); Briggs és Bauman (1992); Hill és Irvine (1992); Silverstein (1992, 1996, 2005); Lucy (1993); Silverstein és Urban (1996); Errington (1998); Woolard et al. (1998); Kroskrity (2000); Gal és Woolard (2014 [2001]); Bauman (2004); Agha és Wortham (2005), valamint Agha (2007).

esetre, amikor egy beszédregisztert később a „japán nők beszédének” címkézték. Ezt a képet értelmiségi és irodalmár férfiak állították össze a huszadik század elején Japánban, a nyelvről, a modernitásról és a nemzetről folytatott vitáik során. Ez a meglátásuk pedig összekapcsolta őket a nőkről alkotott képekkel. Tegyük fel a kérdést: mit jeleztek az értelmiségi férfiak körében a nők beszédéről alkotott különböző vélemények abban a történelmi pillanatban, és ennek milyen hatásai voltak? Később visszatérek erre a példára, amikor a kortárs magyar politikában vizsgálom az összekapcsolás hatásait.

A regiszterképzés más jellegű kapcsolatokat is kialakít. Az átfogó folyamat második „pillanata” az, amikor egy regiszter egy társas szervezet színterén használt (de nem feltétlenül ott összeállított) részeit átveszik más, intézményi szempontból távoli és függő szervezetek. Ebben az esetben a regiszterek olyan hatásáról van szó, amit én „közvetítőnek” („relének”) nevezek, illetve a közvetítés (relézés) tevékenységéről, amely hasonló az elektromos rendszerekhez, ahol az egyik készülékben keletkezett szikra hatására egy másik készülékben is szikra keletkezik.³ Amikor egy regiszter közvetítőként működik, akkor a színterek között párhuzamos változásokat vált ki vagy erősít meg a nyelvi és egyéb gyakorlatokban. Ennek iskolapéldája a huszonegyedik századi olaszországi önkéntesek esete, akiknek feladata az idős emberek segítése. Számos civil szervezet képez önkénteseket, és ezen szervezetek mindegyike eltérő, egymással szembeállítható regisztereket használ. Egyesek szerint az önkéntesség „szent ajándék”, mások számára „politikai aktivizmus”, míg mások szerint az önkénteseket „az aktív öregedés erejével látja el” (Muehlebach 2012). Mi az oka a különböző megfogalmazásoknak? Milyen regisztereket idéznek fel ezek más, jelentősebb szervezetekből? Milyen összefüggéseket hoz létre a regiszterek értelmezése a beszélők között? Milyen anyagi kapcsolatok jönnek létre a társadalmi szempontból távolságtartóként láttatott szervezetek között? A második részben a közvetítő effektust magyarországi női civil szervezetekben vizsgálom.

Harmadsorban a regiszterek időnként „átültetések”, oltványok. Gondoljunk csak a növények beoltására a biológiában: a hajtásokat élő növények törzsébe vagy szárába helyezik, ahonnan a hajtás megkapja a saját növekedéséhez szükséges tápanyagot, míg az ő növekedésének más célja van, mint a törzsé. Van, hogy mind a törzs, mind az oltvány megváltozik ennek hatására. Ennek egyik példája az, ahogy Oroszország elnöke igazolta az orosz erők vitatott katonai behatolásait Ukrajna területére 2014-ben. Az elnök a „védelmi felelősségre” és a humanitárius diskurzus egyéb ismertetőjeleire hivatkozott (Dunn és Bobick 2014). Általánosabban: az egyik színtéren (nemzetközi diplomácia) létező és tekintéllyel rendelkező személyeket és szervezeteket (ebben az esetben a humanitárius szervezetek) jelölő nyelvi, társas és anyagi gyakorlatok szolgáltatják az életnedvet (az autoritást) az olyan gyakorlatok beoltásához, amelyek egy másik színterről származnak (ebben az esetben a katonai invázióéból). A hatás hasonló a trópusok létrejöttéhez, akár csak a paródiában. Analógia alakul ki. A paródiában azonban az ironikus vagy humoros

3 Az angol eredetiben a *relay* és a *relaying* terminusok fordulnak elő. Mivel Gal egy későbbi tanulmányának (Making Registers in Politics: Circulation and Ideologies of Linguistic Authority. *Journal of Sociolinguistics* 23 [2019.]: 450–466.) magyar nyelvű absztraktjában a *közvetítés* kifejezést használja a fogalom megnevezésére, a továbbiakban ezzel a terminussal élünk – a *fordítók* megjegyzése.

hatás az interdiszkurzív módon „azonosként” keretezett gyakorlatok közötti különbség felismeréséből fakad. Az átültetés során a (nyelvi és egyéb) gyakorlatok közötti különbség bizonyos közönségek számára érzékelhető, ellenben más közönségek nem létezőként keretezik, törlik vagy tagadják annak létezését. A harmadik fejezetben az átültetés néhány politikai példáját vizsgáljuk, köztük főképp magyarországiakat.

A regiszterképzés felsorolt három „pillanatára”, vagyis aspektusára építve – konstrukció, expanzió és transzformáció – nem (csak) arra vagyunk kíváncsiak, hogyan jönnek létre a regiszterek, hanem arra is, hogy mi lesz velük. Mi módon jönnek létre a szemiotikai folyamat társas hatásai abból, ahogyan összekapcsolja a társadalmilag különbözőként megkonstruált akciószíntereket, ezáltal pedig megkonstruálja vagy újrakonstruálja a társadalmi intézményeket az interdiszkurzivitás által?

Külön öröm Michael Silverstein munkássága előtt fejet hajtani ezzel a cikkel, amely az általa bevezetett regiszterképzés fogalmára épít (1992, 1996). Az olvasók azonban észrevehették, hogy a bevezető bekezdések egyéb terminusai is Silversteinnek az elmúlt négy évtizedben megjelent írásaiból származnak, ahogyan azok a kollégák segítségével, bűnrészességével és hozzájárulása révén alakultak.⁴ Együttesen olyan lexikális regiszterre váltak, amelyek az írókat mint résztvevőt jelzik (fokozatosan, dialektikusan, valós időben – ó, ezek is jellemző terminusok, és van még több is!) abban az értelemben, ahogyan Crane (1972) réges-régen a kommunikáció tudásképző struktúráját „láthatatlan kollégiumnak” nevezte. De ez a kollégium látható és széles körben elismert. Ez a kollégium az interdiszkurzivitás társadalmi szerveződése, amelyet a regiszter hoz létre. Nincs ebben semmi meglepő Silverstein számára, aki gyakorolja is az általa tanított reflexivitást: tevékenyen részt veszünk az általunk leírt világokban, gyakorta éppen a leírás és a közös erőfeszítések révén. A történeti folyamat feltételes és nyitott, úgy mint az interakció, ezért (legalábbis részben) felülvizsgálható a résztvevők szemiotikailag közvetített aktivizmusa által.

Ennek megfelelően a jelen cikkben a regiszterképzés értelmezése ágenciaalapú, szemben a klasszikus szociolingvisztika regiszter- vagy stílusmegközelítésével, ahol regiszterképzést gyakorta a demográfiai kategóriák mechanikai jeleként értelmezik. A legfrissebb szakirodalom fényében a beszélők nem csupán személyiségtípusok megtestesítői. A résztvevők sokkal inkább beszélőtípusokat jelenítenek meg azáltal, hogy a szokványos módon az adott embertípusokhoz kapcsolt regiszterelemeket használják, és ezáltal igazodnak a releváns regiszter-szembeállítások kulturális modelljéhez, valamint a beszélgetőpartnerekhez (vagy azokkal szemben) (Agha 2007). Ugyanakkor a regiszterképzés történeti ágenciát is feltételez, hiszen a regisztermodelleket történeti kontextusokban állítják össze és fogadják el. Olyan ideológiákra hívom fel a figyelmet, amelyek a regiszterek hasonlóságát és kontrasztját javasolják és fogalmazzák meg (Irvine és Gal 2000; Gal 2018 [2013]), valamint nyomon követik, hogy a regiszterek miként kapcsolják össze azon cselekvési mozgástereket, amelyek maguk is társadalmilag elkülönülnek egymástól, és amelyek egymástól eltérőként intézményesültek.

4 Például: nyelvi ideológia, metapragmatika, előfeltevések és következtetések, valamint regimentálás.

Interdiszkurzív kapcsolatok

Honnan származnak a regiszterkülönbség metadiskurzusai? Jelentős részük az embertípusokról, eseményekről és helyekről szóló narratívákból származik, amelyekkel kapcsolatban a megnevezés, a jellemzés, valamint az (elképzelt) kategória beszédének és más szemiotikai gyakorlatainak a szemléltetése révén jönnek létre a különféle ítéletek, amelyek mindig szembeállítások rendszerében fogalmazódnak meg. A szemiotikai szembeállítások gyakran szervezői a társadalmi-politikai versengésnek és konfliktusoknak. Így ezek a narratívák nem pusztán leíró jellegűek, és soha nem véletlenek. A narrátorok ideológiai projektjeinek részei.⁵ Röviden visszatérve a „japán női beszéd” metapragmatikai kategóriájára, világossá válik, hogy a regiszter elképzelt jellemzői, amelyek korábbi nemsemleges igei végződésekből álltak, nem ábrázolták egy nő gyakorlatait sem. Ahogy Inoue (2003) rámutat, az „iskolás lányok beszédmódjainak” tipizálása, amelyek később „női beszéddé” alakultak, a Meidzsi-kor férfi értelmiségének munkája volt. A japán nyelv egy standardizált és államosított változatának kidolgozását célzó projekt részeként eszközeihez tartozott az új műfajok kialakítása, mint például a „modern nők” új hangját ábrázoló realista regényeké.

Lényegében a tárgyiasított nők beszéde „a férfi elit által tapasztalt [...] kollektív nyugtalanság érzését fejezte ki [...] az ismerős társadalmi és erkölcsi rend észlelt összeomlása miatt” (Inoue 2003: 176) a nyugati mintára történő gyors modernizációval szemben. Inoue megjegyzi, hogy „a férfi értelmiség” a modernitás és a haladás tárgyaként volt megkonstruálva, ez a konstrukció pedig részben a „női nyelv” megalkotása és az erről való írás révén valósult meg. A jelen cikk tekintetében a „női nyelv” volt a kapocs, ami összekötötte a férfi értelmiség színtereit, valamint mindazokét – beleértve az újonnan képzett nőket –, akik több évtized leforgása alatt folyóiratokban, iskolákban és hirdetésekben ideálként ismerték meg a regisztert. A két pozícionális egymást eredményezte, de nem azonos erővel. Az az érzésem, hogy az értelmiségi megosztottak voltak, és nem értettek egyet abban, hogy hogyan kezeljék a „nyugtalanságot” és a „modern” szubjektivitásokat. A „japán nő” hangjának különféle reprezentációi indexikus jelei lettek volna a férfiak különbségeket mutató álláspontjainak.

Egy hasonló konfiguráció első magyar példájában a folyamat időben sokkal tömörebb: az eset azt mutatja, hogy a színterek elválasztása és kapcsolódása magának az összeillesztésnek a részeként jön létre. A regiszter előállítói közötti versengés nyilvánvaló. A magyar szocializmus „kései szakaszában” (1970–80-as évek) a lakhatáshoz és az élelméréshez nyújtott családi támogatások állami garanciáit részben felváltotta egy olyan rendszer, amely állami szabályozással három éven át fizetett szabadságot biztosított minden anyának. Ezen kívül további pénzösszegek is rendelkezésre álltak, amelyeket kérésre, és a szociális munkások belátása szerint osztották szét. Történeti etnográfiai elemzésében Haney (2002) rámutat, hogy a kiegészítő anyagi támogatás elosztására vonatkozó döntéseket a szociális munkásoknak az ügyfelek lakásában tett látogatásai alapján hozták meg. A szociális munkások részletesen lejegyezték az ügyfelek lakásának, gyermekeinek, tisztálkodásának állapotát, azt, hogy mit főztek és hogyan beszéltek. Azoknak, akik egy adott módon beszéltek és viselkedtek, elfogadták a kérését, másokét pedig nem. Haney a

⁵ Bahtyin elméletei a narratívákról és részben a kronotópiákról befolyással voltak az interdiszkurzivitásra.

győzteseket „jó anyáknak” nevezi. Arra vonatkozóan nem tesz megjegyzést, hogy a szociális munkások használták-e metapragmatikai terminológiát az ügyfelek megkülönböztetésében. A regiszter fogalma azonban az elmúlt években nyilvánvalóan kiterjedt a szociális munkások által leírtakhoz hasonló helyzetekre. Ilyenkor a szociális munkások nyelvi/szemiotikai ideológiai különböző kategóriákba sorolták az ügyfeleket az általuk bemutatott regiszter alapján.

Az érvelésem központi állítása, hogy az „emberek kitalálásának” e kis példája képezte a versengés alapját az elsősorban női szociális munkások körében. Megkülönböztették őket azon képességük alapján, hogy mennyire tudták igazolni a többlétszámú támogatással kapcsolatos döntéseiket, amelyek saját, a helyes anyai nevelésre vonatkozó elképzeléseiket (és állítólagos gyakorlataikat) mutatta be. Az ügyfelek viselkedését a szociális munkások indexikális módon keretezték, amelyek a „jó anya – rossz anya” ellentétet képviselték. Ennek a metapragmatikai megkülönböztetésnek az előállítása a szociális munkások részére a különbségtétel mutatójává vált, és oly módon választotta el egymástól a női ügyfeleket a női szociális munkásoktól, ahogyan a bürokrácia azt nem kérte, illetve el sem tudta volna képzelni. A kapcsolódó regiszter – amit a szociális munkások leírtak – összekapcsolta a szociális munkások (bírák) színterét az ügyfelekével (az elbíráltaival), és az egymással szembeni hierarchia alapján megalkotta mindkettőt. A regiszterek összeállítása színtereket teremt meg, és ez versenyhelyzetet jelent azok számára is, akik megkonstruálják a kategóriákat és a tulajdonságokat, illetve azok számára is, akiket ezekkel jellemeznek. Összegezve: a regiszterek kapocsként működnek, amikor egy másokkal ellentétbe állított társadalmi pozíciót jeleznek az alapján, hogy az miként nevez meg és jellemez egy másik társadalmi típust.⁶

A jelenkori magyar politika egy részletesebb példája rámutat arra, ahogyan a kapcsolódás azáltal a verseny által fokozza a körforgást, amelyekben a regiszter megalkotói részt vesznek. A magyar liberális médiában és honlapokon 2014-ben az alábbi címmel jelentek meg cikkek: „A cigánybűnözés nem létezik”. A bahtyini dialógus szempontjából megfogalmazódik a kérdés: ki mondta, hogy létezik? A válasz nem egyértelmű, mert addigra gyakorlatilag a teljes politikai színtér használta az igencsak pejoratív *cigánybűnözés* szót. Nyolc évvel ezelőtt, amikor a kifejezés először jelent meg a politikai diskurzusban, egyértelműen egy új, szélsőjobboldali pártot, a Jobbikot jelezte, amely a jelenség elleni fellépést sürgette, tehát feltételezte annak létezését. Intenzív rendőri jelenlétet és szegregációt javasoltak, valamint olyan oktatási programokat, amelyek keretén belül a roma gyerekeket elvették volna a szüleiktől. Ennek ellenére 2006-ban semmilyen statisztika nem állt rendelkezésre a bűnözők vagy bűnözés etnikai-faji jellemzőiről. 1989-ben a Legfelsőbb Bíróság az ilyen statisztikák gyűjtését egy posztkommunista emberi jogi egyezmény értelmében eltörölte, és diszkriminatívnak ítélte (Bársony 2013). A liberális lapok által hivatkozott 2013-as kutatás nem talált bizonyítékot a „cigánybűnözésre”. Azt mutatta, hogy a legnagyobb roma lakossággal rendelkező településeken volt a legalacsonyabb a bűncselekmé-

6 További részletek világossá teszik, hogy a szociális munkások fraktálanalógia útján létrehoztak egy másodlagos regisztert, és oly módon tettek különbséget a kérelmezők (a jó és a rossz anyák között), mint ahogyan magukat is megkülönböztették az ügyfeleiktől.

nyek aránya; az is kiderült, hogy a roma települések nagyrészt rurálisak, míg a bűnözés városi jelenség.

Addigra azonban a kifejezés használata széles körben elterjedt. Míg fősodorbeli médiában 2006 előtt alig szerepelt, az elkövetkező négy évben havi 20–40-szer említették meg: ez a szám a mainstream médiában akár 200-ra is emelkedett, míg a jobboldali honlapokon ennél is gyakrabban használták.⁷ A Jobbik politikai sikerei ezzel egy időben szaporodtak. A 2003-ban alakult politikai párt 2009-ben helyet kapott az Európai Parlamentben, 2014-ben pedig a szavazatok 20 százalékát szerezte meg a magyarországi parlamenti választásokon. A Jobbik sikeréhez hozzájáruló számos tényezőt nem kívánom itt tárgyalni. Érdeklődésem egy regiszter előállítására és indexikáltságára összpontosít, amelyben a „cigánybűnözés” ismertetőjékként működött. Mi volt az indexikáltság mezője, és hogyan cirkulálódott kapocsként?

A magyar *cigánybűnözés* szóösszetétel nem azt sugallja, hogy néhány roma bűncselekményeket követ el, hanem hogy van valamiféle genetikai meghatározottsága vagy etnikai-tradicionális ok-okozati kapcsolat a bűnözéssel, ami meghatározza a romákat. Közismert, hogy a jelző – *cigány* – több évszázados exonima, amelynek az összes európai nyelvben van megfelelője, és amelyet széles körben használnak Magyarországon, de egyre inkább pejoratívan. A nemzetközi szervezetek (az ENSZ, az Európai Tanács) a *roma* vagy *romani* endonima használatát írják elő, ahogyan mások is, beleértve az 1989 óta Magyarországon létrejött kisebbségvédelmi szervezeteket is. A romák nagy csoportot alkotnak (Magyarország lakosságának 8–10%-át), és az oktatás, a foglalkoztatás és a jövedelem szempontjából jelentősen hátrányos helyzetűek. A romák megbélyegzése és marginalizálása több évszázadra nyúlik vissza, amely a költői nomádok, zenészek és kézművesek romantizált képeitől kezdve a lustaság, koszoszság, hazudozás és kisebb lopások általános negatív képéig terjed. A romákat sújtó szigorú bánásmód és a vándorló életmódjukat elhagyni kényszerítő jogszabályok legalább a 18. századig nyúlnak vissza. A kisebbség gazdasági és foglalkoztatási helyzete 1989 óta drasztikusan romlott, bár a megbélyegzést és a szegregációt már az állami szocializmus időszaka alatt is magától értetődőnek tekintették. A magyarországi magyaroknak a romákkal szembeni attitűdjeit mérő 1994 és 2011 közötti (vagyis a poszt-kommunista időszakra összpontosító) vizsgálatok stabil és jelentősen emelkedett szintű rendkívül negatív érzelmeket írnak le.⁸

Mindez természetesen a kifejezésre és annak referenciájára vonatkozik. Bahtyin szerint minden megnyilatkozás valamilyen „objektumot” jelöl, a megnyilatkozások ugyanakkor a jelenség más megnevezéseire adott válaszok is (a regiszterek mindig egymással szemben léteznek). A regiszterhasználat tehát önmagunk pozicionálása is a feltételezett egyéb társadalmi pozíciókkal szemben, amelyek jellemzően az ellentétes neveket használják, még a jövőbeli használatuk anticipálásakor is. A kommunista korszak jelentős részében (1960–1980-as évek) a *cigánybűnöző* és a *cigánybűnözés* kifejezések a kriminológiában használt rendőrségi szakkifejezések voltak, és megjelentek a rendőrségi munkáról szóló egyik népszerű regényben és tévésorozatban is (Berkovits 2010). Vulgáris kifejezések

⁷ A „*cigánybűnözés*” szó politikai karrierje. Blogbejegyzés, 2010. szeptember 17. <http://www.politicalcapital.hu/blog/?p=1937578>

⁸ Akár Hacking „hurokhatásait” is elvárhatnánk. Roma egyének és csoportok, valamint kutatóközpontok és civil szervezetek segítik őket, ezért lehetséges, hogy a jövőbeli interaktív hatások megváltoztatják a besorolást.

voltak, és alacsony szintű rendőrbeszédet és beszélőt jelöltek. Néhány társadalomtudós és aktivista már ebben az időszakban is ellenezte a kifejezések használatát és az ilyen nyilván-
tartások vezetését; úgy érveltek, hogy a bűnözés nincsen összefüggésben az etnikai jellem-
zőkkel és a csoport hagyományokkal. Mások például a „megélhetési bűnözéshez” hasonló,
a szegénységet motiváló erőként értelmező egyéb kifejezéseket javasoltak. A kommunista
értelmezésben a bűnözés „társadalmi” vagy „osztályprobléma” volt, nem pedig etnikai
(Dupcsik 2009).

2006-ban a Jobbik a parlamenti választási kampányában használta a cigánybűnözést.
Ennek apropója egy megdöböntő esemény volt, amelynek során egy falu roma lakosai
megöltek egy nem roma autóst, akiről (tévesen) azt hitték, hogy elgázolt egy falubeli roma
kislányt.⁹ A kifejezésnek a politikai diskurzusba való bevezetésével a Jobbik ugyanakkor
megalkotta a megnevezett roma sztereotípiát. A megvetés tárgya helyett (lusta, koszos)
a romákat veszélyesként, agresszívként és erőszakosként ábrázolták: „A magyar szülők
rettegnek, még a 8–10 éves cigány gyerekektől is félnek”, írja az egyik blog 2009-ben.
A Jobbik hivatalos kampánydokumentumai 2009-ben és 2010-ben a kifejezést technikai
„kriminológiai fogalomként”, és nem politikaiként mutatta be. Ellenben, a gyakoribb hi-
vatkozási gyakorlataikban elutasították a technikai vonatkozásokat. A „cigánybűnözés”
a politikai színtér egyik ismertetőjegye (sibboletje) lett, amely a Jobbik elkülönülő po-
zícióját jelölte. A Jobbik szóvivői ezt az igazság történelmi áttörésének nevezték, hiszen
egyedül ők merték kimondani, hogy a „cigánybűnözés” Magyarországon *burjánzik*, míg
arról mások hallgattak. Elmondásuk szerint a Jobbiknak köszönhető, hogy a „cigánybű-
nözés” problémája már nem tabutéma. Később azt nyilatkozták, hogy ez nem előítélet, ez
az igazság, és az emberek többsége tudja ezt. A kampányprogramban egyéb jellemzői is
voltak annak, ahogy a Jobbik a bűnözésről és a romákról beszélt. A „cigánybűnözésért”
felelős személyek közé tartoztak a globalizáció liberális támogatói és a „nagyítók” képvi-
selői, akik a munkanélküliség miatt is okolhatók. A Jobbik szerint a „cigánybűnözés” az,
ahogyan a romák a munkahelyhiánnyal megküzdöttek. Azt állították, hogy a liberálisok
tagadják ezt az erkölcstelenséget, vagy olyan hamis címkékkel igazolják, mint a „megélhe-
tési bűnözés”. A Jobbik szerint a valóságban a romák veszélyes eszközök (vagy megvetett
áldozatok) azok kezében, akik őket használva akarják a magyarokat és Magyarországot
elpusztítani (Juhász 2010).¹⁰

9 A gyilkosság nagy sajtónyilvánosságot kapott. A következő évben a sajtó a romagyilkosságokról is írt (ezeket később tárgyalom), ami viszont nem váltott ki közfelháborodást.

10 A Jobbik programjának egy idézete, amely a 2010-es hivatalos kampányhírlapról származik, jól mutatja a hangulatot: „A Jobbik – történelmi áttörést hozva – kimondta és kimondja, amit mindenki tud, csak a »politikai korrektség« jegyében elhallgattak: létezik a cigánybűnözés, sőt burjánzik Magyarországon. Ezt pedig kemény fel-
lépéssel fel kell számolni. A Jobbikot mindezek kimondásáért pont azok bélyegezték szélsőségesnek, akik a maguk szélsőségesen neoliberális gazdaságpolitikájukkal a foglalkoztatás olyan mértékű csökkenését idézték elő, hogy a cigányság felnövő generációi egyre kevésbé láthatják a munkát elsődleges megélhetési forrásnak, majd a »megélhe-
tési bűnözés« hazug kategóriájának megalkotásával mintegy erkölcsi felmentést adtak a bűnözés több formájára”. A nagyítókét és a globalizációt viszont gyakran azonosítják a zsidókkal, mint ebben a 2008-as nyilatkozatban is: „Miért hallgat minden döntéshozó a magyarországi cigánybűnözés ügyében? Nem látják, hogy Magyarországon ketyeg az etnikai bomba? Nem látják, hogy cigányainkat olyan személyek vezetik, akik rendőrségi nyomozás alatt állnak, vagy akiket már elítéltek? Persze, hogy látják! De feltételezhetően érdekükben áll, hogy megvalósítsák Simon Peresnek, Izrael vezetőjének nyilatkozatát, miszerint Magyarország teljes mértékben zsidó befolyás alá fog kerülni. Mi is végső soron a »cigánybűnözés«? Ne csapjuk be önmagunkat: ez egy biológiai feygyver a cionizmus kezében”.

A Jobbik „cigánybűnözés”-regisztere legalább annyira a Jobbik liberális és egyéb politikai opponenseitől való elkülönüléséről szól, mint a romákról. Milyen módokon köthető ez a kapocs a beszélők különböző kategóriáihoz? És milyen kapcsolatokat hoz létre közöttük? A bűnözést egy olyan kisebbségi csoportra jellemzőnek nevezi (úgy hivatkozik rá), amelynek a politikán kívül is van akciószíntere, mivel feszültségekkel teli együttélésben létezik más csoportokkal az élet különböző területein. E kisebbségi csoport szempontjából ez a regiszter, amely jelen van a tömegtájékoztatóban, azáltal erősíti fel a kisebbség megbélyegzését, hogy róla és feltételezett cselekedeteiről képet alkot, és megszilárdítja azt.¹¹ Ugyanakkor a politikai színtér hallgatói számára a regiszterhasználat annak létrehozóit jelöli, és megteremti azon tulajdonságaikat, amelyek alapján erkölcsösebbként, magyarabbként, igazabbként és keményebbként különülnek el politikai versenytársaiktól. A Jobbik 2006-ban létrehozott egy honlapot a kifejezés körül, a kifejezést pedig magáénak tulajdonította. A következő évben, a kapcsolódás egyik feltűnő esetében, amely mindkét színtéren hatást váltott ki, a „cigánybűnözés” volt az a Jobbik által bevetett szlogen, amelyet a párt a (később betiltott) egyenruhás nemzetőrség – az úgynevezett Magyar Gárda – megalakításának igazolására használt fel. A nemzetőrségek Budapesten és több vidéki településen felvonulásokat szerveztek, széthúzást szítottak romák és nem romák között, roma lakosokat félemlítettek meg, azt állítva, hogy megvédik a magyarokat.

A kifejezés 2006-os fokozott használata és annak folyamatos jelentősége a magyar nyilvános diskurzusban azonban nem kizárólag a Jobbiknak tudható be. A további körforgás a politikai színtéren mozgó versenytársaktól is függött. A Jobbik ellenzéke, amelyet a Jobbik és egyéb politikai szereplők folyamatosan azzal vádoltak, hogy túl toleráns, túlzottan támogatja a szociális ellátási rendszert vagy egyszerűen csak tagadja a valóságot, sokféleképpen reagálhatott volna. Ebben az esetben a szocialista, liberális és centrista pártok, és még a kisebbségi ügyekért felelős ombudsman is használni kezdte a kifejezést. Sokatmondó, hogy a Jobbik romapolitikájának ellenzői is dicsérték a pártot a bátorságáért, amiért kimondta azt, amit mások nem mertek. A Jobbik létrehozott egy másodrendű indexikalitást, amelyben a terminus használata a politikában az őszinteség jelölőjeként is értelmeződhetett. A nyelvi ideológia egyik aspektusára játszottak rá, a *szókimondás* mint érték és magyar önkép sztereotípiájára, ami a roma mint csaló sztereotípiájával áll történelmi léptékű ellentétben.

Mi több, az értelmezések mindig függenek a történelmi valóságtól. 2006-ban Magyarország az 1956-os szovjetellenes forradalom ötvenéves évfordulóját ünnepelte. Egy feltételezett „igazság” elutasítása vagy tagadása előidézhetette a kommunizmus alatti öncenzúra képét.¹² Erre még inkább ráerősített az a 2006-os botrány, amely egy hangfelvételnek a nyilvánosságra kerülése miatt robbant ki: ezen az akkori miniszterelnök saját szocialista pártjának egy zárt ülésen azt mondta, hogy mind ő, mind a párt évek óta hazudik a választóknak. Ez a botrány, valamint a kommunizmus tágabb visszhangja és a régóta fennálló nyelvi ideológia egyaránt megerősítette a Jobbik jelszavát, amely annak kapocsként való körforgását eredményezte. Egy szemfüles megfigyelő megjegyezte:

11 A Jobbik és számos kapcsolódó szervezet honlapjai – a „cigánybűnözés” kifejezés használatán túl – mélyen sértő lexikális regisztert mutatnak be a romákról való beszédmodokban.

12 Későbbi kampányaiban a Jobbik a „cigánybűnözés” elutasítását valóban a „politikai korrektségnek” és az öncenzúrának való behódolásként aposztrofálta; lásd az előző idézetet a 2010-es kampányból.

A „cigánybűnözés” elterjedése és jelentésváltozása nem csak a pártpolitika kampány-szlogenjeként jelentős. Nyilvánvaló, hogy az elmúlt évtizedekben a mélyen gyökerező be-széd módok és (nyilvános) pozíciók a cigányok és nem cigányok kapcsolatáról szóló új diskurzusok révén átalakultak (Juhász 2010: 18).

Később az új kormánypart (a Fidesz) is átvette a „cigánybűnözést”, aminek létezéséért a liberális erkölcstelenséget vádolta. Ennek a folyamatnak a részletei Magyarországon jellemzőek, de a gondolatmenet más politikai közegekben is felismerhető.¹³

Közvetítők és közvetítés

A fent leírt jobbikos történet utolsó szakaszában egy regiszter körforgását mutattuk be egy adott szintéren, a nemzeti politikán belüli verseny kontextusában. Ezzel szemben egy regiszter „közvetítőként” működik, amikor a résztvevők által intézményi szempontból is eltérőként azonosított szinterek közötti értelmezéseket hív életre. Ebben a konfigurációban a társadalmi szereplők olyan gyakorlatokat vesznek át, amelyek egy jelentős társadalmi határvonal túloldalán elhelyezkedő személyekre jellemzőek. Természetesen az összes találkozáson belül létrejövő szemiozsis – nevezzük azt hivatkozásnak, idézésnek, hangadásnak, kalibrálásnak – azt feltételezi, hogy a megnyilatkozások „forrásai” vagy „célpontjai” egy másik eseményben vagy részvételi keretben találhatóak. Hangsúlyozni szeretném azonban, hogy amikor a regiszterek közötti kontrasztok szervezetek közötti különbségeket jelölnek, ezek a különbségek valószínűleg a résztvevők számára is a leg-szembeötlőbbek. Amikor ez a különbségtétel létrejön, kézzelfogható következménye az elfogadott intézményi határokon átnyúló úgynevezett előőrsek kialakítása.

A bevezetőben megemlített olasz eset néhány aspektusa példaként szolgálhat. A huszonegyedik századi észak-olaszországi nyugdíjas munkavállalókat fizetetlen önkéntes-ként toborozzák a nonprofit szervezeteknek egy viszonylag új szociális ágazatában. Maguk is nyugdíjasok lévén, az önkéntesek érzelmi támogatást és társaságot biztosítanak a náluk még idősebb nyugdíjasok számára, mivel az olasz állam a neoliberais gazdasági irányelveknek megfelelően visszavonul a szociális ellátásból. Az a keret, amelyben az önkéntesek saját munkájukat értelmezik, nem teljes egészében a sajátjuk. Muehlebach (2012) szerint számos diskurzusszal keveredik az önkéntesek felkészítési műhelyeinek keretében, illetve az önkéntességről szóló hivatalos, a sajtó közvetítette vitában. Az egyik ilyen szál szerint az önkéntes munka szent és „ingyenes ajándék” (*gratuità*), amellyel egy szenvedő személynek szolgáltatást nyújtunk (*servici alla persona*), így kielégítvén „a lélek szükségleteit” (*bisogni dell'anima*), amelyre a nyilvános szektor állítólag nem képes. Nyilvánvaló ebben a katolikus tanítás, Muehlebach pedig rá is mutat az önkéntes munka általános szakralizálására. Egy másik vonal azonban a „bevonódást” (*impegno*) és az „önrendelkezést” hangsúlyozza, ami a szolidaritásból (*solidarietà*) és az aktív polgárságból (*cittadinanza attiva*) fakad a mások megsegítésében az egyenlő felek közötti kapcsolatokban.

13 A kormánypart később épített a Jobbik által gyakorolt összekapcsolásra, amikor megakadályozta a Közel-Keletről érkező migránsok és menedékkérők Magyarországra való belépését, és ezt a fellépést azzal igazolta, hogy mindkét csoportot leértékelve és mindkettőre nézve gyalázatos módon egyenlőséget vont a migránsok és romák közé.

Ez egyértelműen olasz kommunista eszméket idéz. Egy harmadik megközelítés szerint az önkéntes munka az „önmegvalósítás” és a „felhatalmazás” (az angol *empowerment* szó használatával) „szabad választása” az önkéntesek számára, egyfajta mentális egészség.

A katolikus doktrína, a baloldali filozófia és az individualista pszichoterápia részleteinek idézése és újrakontextualizálása során a regiszterek összekapcsolják az önkéntességet ezzel a három nagy intézménnyel. Muehlebach (2012: 58) meggyőzően érvel amellett, hogy az etikus viselkedés ilyen formájú együttes megfogalmazása elképzelhetővé tesz egy új, privatizált szociális ellátást. Gazdag anyagainak újraelemzésével kijelenthető, hogy ezek a regiszterek az önkéntesség területén található előőrsök. A katolikus egyházat, a szakszervezeteket és a terápiás társadalomtudományt jelölik. Ugyanakkor a regiszterek összefonódnak a nyilvános diskurzusban, és sosem csupán replikációk. Ezek a regiszterek alakították ki a materiális és diszkurzív kapcsolatokat. Például a katolikus egyház szervezetei (pl. a Caritas) és a jelentős szakszervezetek (pl. az Olasz Általános Munkaügyi Szövetség) hozzájárultak a képzés finanszírozásához és személyzetének biztosításához, bár az intézményi honlapokról interdiskurzív módon átvett regisztereket számos államilag finanszírozott és önkormányzati műhely keretén belül is használták.

Az önkéntesek részére a különböző regiszterek több, egymástól különböző társadalmi ént jelölnek. A sok ezer nyugdíjba vonult baloldali gyári munkásból lett önkéntesek így magyarázzák: „Ők (a katolikusok) a *gratuità* elvét követik. Mi ezzel szemben a szolidaritásét, ami egészen más [...] Egy teljesen más viselkedési forma” (Muehlebach 2012: 185). Az önkéntesek saját munkájuk terminuskészletével jelölik saját szubjektumpozícióikat, és ezáltal fejezik ki kapcsolódásukat azokkal, akik ugyanazt a lexikális regisztert használják. Ez kétségkívül a körforgás egyik vektora. A fenti idézet alapján a különbségtétel kulcsfontosságú. Az önkéntesek felismerik az összes módját annak, ahogy a munkájuk megfogalmazódik, ami nem meglepő, hiszen az olasz közéletet régóta a katolikus, baloldali és mostanában a neoliberális (individualista) állásfoglalások jellemzik. Ez egy újabb kapcsolódási pontot tesz lehetővé, ahogyan az önkéntes szektor összefonódó regiszterei Olaszországnak egy kisméretű fraktálprojekciójaként értelmezhetők. A civil önkéntesség helyszíne és az elképzelt szélesebb társadalom egymás tükörképeinek tűnnek, így az önkéntesség olasz jellegzetességként jelenik meg. Az állam azon állítására, hogy az idős önkéntesek minden olaszt „etikus állampolgárrá” avathatnak, az önkéntes szektor tapasztalati bizonyítékot szolgáltat.

A magyarországi női civil szervezetek vizsgálata egy hasonló, de nemzetközivé vált folyamatba enged betekintést. A kommunizmus négy évtizedét követően, amikor a kevés létező női szervezet az állam fegyvereként működött, az 1990-es években sok új csoport alakult, amelyek közül negyven jelenleg is aktív. Legtöbbjük a köz- és magánügyeknek tartott dolgok közötti határok elmozdításával foglalkozik, mint például a társadalmi jólét, a családpolitika és a családon belüli erőszak. Mindegyik csoportot magyar nők indították el és tartották fenn saját lokalitásaikon belül, ám a más színterekhez, sőt gyakorta más országokhoz való kapcsolódásaik nyilvánvalók. Az amerikai liberális női szervezetekkel szoros kapcsolatban álló csoportok azt hangsúlyozták, hogy az erőszakot a nemek közötti egyenlőtlenségek okozzák, és azt a nők függetlenségéért folytatott küzdelem során lehet legyőzni. Az EU-val kapcsolatban lévők céljaikat a nemzetközi emberi jogi normák megsértésével szemben fogalmazták meg. Azok, akiket a magyar kormány

vagy németországi konzervatív politikai pártok finanszíroztak, a gyermekek jólétére összpontosítottak. Nem elsősorban a nőket, hanem a gyermekeket és időseket érő családon belüli erőszakról beszéltek, nemsemleges módon. A (szocialista vs. keresztény) politikai pártokkal együttműködő csoportok különböznek abban, ahogyan saját munkájukat az emberség és szolidaritás, illetve a jótékonyság és a hit kontextusában keretezik. A nacionalista csoportok hangsúlyozták a nők hozzájárulását a hagyományos értelemben vett értékekhez (Fábián 2009). Ezek az értékek mind a közvetítés hatására jöttek létre: a már létező politikai állásfoglalások palettáját tükrözik még az olyan apró részletekben is, mint az öltözködési stílus, az angol nyelv használatának mennyisége, a munkahelyi minták, az irodai rutinok (szigorú vagy laza nyilvántartás; egy holland csoport alapszabályzatának átvétele). Akárcsak az olasz önkéntesek esetében, ezek az egymással szemben álló kifejezésregiszterek azonosítják és különböztetik meg a csoportokat.

Ugyanakkor a magyarországi női szervezetek példája olyan folyamatokra is rávilágít, amelyek nem azonosíthatók azonnal az olasz példában. Először is úgy tűnhet, hogy Olaszországban az egyház és a szakszervezetek nem csak interdiszkurzív forrásai voltak a regisztereknek, hanem az állammal együtt előírták a regisztereket a műhelyek és ezáltal az önkéntesek számára. Ezzel szemben Magyarországon a női szervezetek az 1990-es évek óta időnként intézményi szempontból távoli (külföldi és hazai) finanszírozókhöz fordulnak támogatásért. Az ilyen hálózatépítés és a formális pályázatok stratégiájának célja, hogy olyan gyakorlatokat mutasson be, amelyeket a potenciális támogató a közös értékek bizonyítékaként ismer fel. Ennek során a szervezetek úgy jelenítik meg önmagukat, mint amelyek már a potenciális támogatók értékrendjét követik. Röviden: a magyarországi női szervezetek gyakran kezdeményező szerepet játszottak, még akkor is, amikor a potenciális támogatóktól hallott regisztereket (közvetítőként) hozták mozgásba.

A második, még inkább nyilvánvaló jellegzetessége a magyar példának az, hogy a közvetítőként működő regiszterek nem replikációk. Újrakontextualizálódnak és újraindexikalizálódnak amikor a magyar nők alkalmazzák őket. Ennek apró példája a „feminista” kifejezés használata, amelynek évszázados múltja van Magyarországon. A kortárs csoportok mégis alig használják. A problémát nem a magukat feministaként megnevezőkkel való filozófiai vagy politikai szembenállás okozza. Magyarországon a terminus egy távoli helyszínre mutat: a nyugati női szervezetekre. Az átlépett határ nemzeti és civilizációs: a terminus felidézi a kelet–nyugat szembenállást és hierarchiát. Amikor magyar nők használják, külföldi befolyást jelöl, és azokra a leereszkedő találkozásokra emlékeztet, amelyek amerikai és magyar nők között jöttek létre az 1990-es években, vagy a magyarok és nyugat-európaiak találkozására a lyoni Európai Női Lobbis 2008-as összejövételén. Magyarországon a „feminista” öncímkezés azt jelöli, hogy a beszélő nemzetellenes, és teret enged annak a vádnak, mely szerint szolgálalkúen nyugati modelleket követ.

Hasonlóképpen az *egyenlőség* és az *egyenrangúság* kifejezéseket körülvevő meta-pragmatikai kérdések is beszédek, ahogy ezeket a közbeszédben a nemek közötti kapcsolatok tárgyalása során alkalmazzák. Ennek a lexikai különbségnek a kibontakozása emlékeztet arra, hogy az értelmezések generatívak. Az „egyenrangúság” kifejezés újabb, és egyáltalán nem jelenik meg a 19. századi szótárakban. A huszadik századi szótárakban a két terminus denotációs szempontból azonos. A szótári definícióktól függetlenül az „egyenlőség” szó használata a kommunista korszakot idézi, valamint az

állítólagosan természetellenes munkamegosztást (nők férfiszerepben), amely a nemi szerepek kiegyenlítését színelte, miközben az nem jött létre. Különös módon még az agresszív nyugati feminizmusra is utalhat a kifejezés. Az „egyenrangúság” az 1989 utáni időszakban vált népszerűvé az önmeghatározásokban. Bár denotációs szempontból megegyezik az „egyenlőséggel”, a női szervezetek regiszterképzési gyakorlatai által új jelentése lett: mind a nyugati, mind a kommunista asszociációkkal szembeni távolságot jelölte. A női szervezetek vezetőivel készített interjúk során Fábíán egy mindegyikben felbukkanó észrevételt azonosított: „[a]z egyenrangúságot támogatom, nem pedig a (nemek közötti) egyenlőséget” (2009: 137). Vagyis az etno-metapragmatikai diskurzusból az „egyenrangúság” ellentétben áll az „egyenlőséggel”. Új és egymástól elkülönülő denotátumokat alakított ki, amelyek a női szervezetek számos ideológiai árnyalatát fogják át: a nemek közötti természetes különbségek esszencialista álláspontjait, különösképpen a maternalista nézőpontokat; a „család az első” álláspontokat, az egyetemes jogok gendersemleges diskurzusait, a női autonómiát. Ezek olyan állásfoglalások, amelyek sok nyugati vagy amerikai aktivista számára kölcsönösen kizárják egymást, ezek az aktivisták azonban nincsenek tisztában a magyar megkülönböztetéssel.

„A posztkommunista kontextusban [...] számos női civil szervezet használta azt [ti. az egyenrangúság kifejezést], hogy elkerülje a közvetlen környezetében élők elidegenedését, miközben csatlakozott a nyugati feminista és finanszírozási forrásokhoz” (Fábíán 2009: 139). Röviden: a kifejezés most egy új társadalmi pozíciót is jelöl, amelyet mozgásba hoz és feltételez, és amely időnként a posztkommunista világban bizalmatlanság és ellenszenv tárgya. Ez a pozíció azon vezetőké, akik az elitoktatásnak és hálózati kapcsolataiknak köszönhetően közvetíteni képesek a külföldi ügynökségek, jótékonyági szervezetek vagy alapítványok és a magyarországi női civil szervezetek között. A részletek Magyarországról származnak, azonban a gondolatmenet ebben az esetben is a világ minden táján széles körben nyilvánvaló (Hrycak 2006; Gal et al. 2015).

Átültetések

A regiszterképzés harmadik „pillanata” – a harmadik aspektus – az analógiára épül. A bevezetőben láthattuk azt a példát, amikor az orosz diskurzusból egyenlőségjel került az Ukrajnába történő katonai behatolás és a nemzetközi humanitárius szervezetek tevékenysége közé, hiszen mindkettő a válsághelyzetben levő lakosság „védelmének a felelősségét” hangsúlyozza. Ez felveti a kérdést, hogy vajon az Ukrajnában élő orosz beszélőknek valóban szükségük volt-e védelemre, hogy kérték-e azt, és hogy a hosszú távú elcsatolás mennyiben felel meg mondjuk a sürgősségi orvosi segítségnyújtásnak. Az analógia terminusainak megkérdőjelezése azonban nem elemzi annak hatásait és működési módozatait. Az analógiák mindenütt jelen vannak a társadalmi életben, ezért szükséges megkülönböztetni a különféle típusokat. Az átültetések olyan regiszterek, amelyek egy társadalmi szintért jeleznek, de analógiaként egy másik, hagyományosan nagyon eltérőként vagy akár ellentétesként értelmezett szintérbe vannak „beültetve”. Az iróniával vagy szarkazmussal ellentétben az átültetések hivatkozási gyakorlata tagadja, hogy különbség lenne az analógia két eleme között. Míg az összes analógia lehetővé teszi számunkra, hogy új

értelmezését adjuk az egymás mellé helyezett jelenségeknek, az átültetések megváltoztatják vagy megpróbálják megváltoztatni a tekintélyviszonyokat. Az átültetést – mint újabb előfordulást – hozzáadják a már jelentős kulturális legitimitással bíró gyakorlatokhoz, ezáltal nyervén legitimitást az átültetett tevékenységnek, amelyet a hatalmi szintéren egyébként elutasítanak vagy elleneznének. Az orosz behatolást a humanitárius segítségnyújtás diskurzusába helyezik, egyes hallgatóságok számára még egyenlővé is téve a kettőt. Mind nyelvi, mind nem nyelvi gyakorlatok működhetnek átültetésként, amelynek során mind a „fa”, mind az új „hajtás” valamiféle átalakuláson megy át.

A fordítástól eltérő „transzdukció” fogalma segít az átültetés pontosabb meghatározásában. A transzdukció során az egyik nyelvi kultúra indexikális nyelvi rendszere egy másik nyelvi kultúra anyagaiban jelenik meg, melynek célja az azonos hatás, mint például a „tiszteletadás” vagy az „udvariasság” kiváltása (Silverstein 2003). A transzdukció egy nyelvi kultúra indexikális, kontextusban értelmezendő kifejezési formáinak és szerepeinek rendszerét azonosítja, és (elnagyolt, részleges) párhuzamot állít fel egy másik nyelvi kultúra indexikális, kulturális rendszerével. A szinterek (vagyis a nyelvi kultúrák) közötti különbségek egyértelműek; a transzdukciókat hozzátvetőlegesen tekintik. A transzdukció célja az, hogy valamilyen (mindig részben azonos) hatást váltson ki a megfigyelőkben vagy résztvevőkben, akik a nyelvi kultúrák között mozognak.

Az átültetés fogalma ezt szélesebb szemiotikai síkra tereli, amely a nem nyelvi gyakorlatokat is magában foglalja. Az egymás mellé helyezett eltérő szinterek a regiszterkülönbségek által jelölt kulturálisan különböző kategóriák. Lehet, hogy mind ugyanazt a standard nyelvet használják. A jog és az orvostudomány jó példák erre, mindkettőnek van saját szakmai regisztere. Jelenleg ezek nem túlzottan ellentmondásosak, de a szinterek meghatározása mindig változhat, és az azokat jelölő regiszterek gyakran válnak vita tárgyává. Az átültetéshez hasonlóan a transzdukció rendszeresen újdonságokat vezet be az „átvevő” nyelvi kultúrába. A szinterek eltérő autoritásának kérdései ugyan nem annyira relevánsak a transzdukció számára, az átültetés analógiaképző folyamataiban azonban központi szerepet játszanak. Éppen ezért nagyon fontos, hogy ki hozza létre az átültetést, kiket céloz meg vele, hogyan keretezi azt, és mi a kialakítás és befogadás történeti pillanatainak pontos állapota.

Az általam átültetésnek nevezett folyamatnak egy történelmi példáját John Locke analógiája képezi az 1690-es évekből.¹⁴ Locke azzal érvelt, hogy a régi írásokon alapuló tekintély soha nem vezet valódi tudáshoz. Inkább a tudás tapasztalati bizonyítékait hangsúlyozta a jogi értelemben vett tanúskodás mintájára, ezzel szakítva azon igazságállításkokkal, amelyek korábbi szövegek „másolataira” vagy idézeteire építettek (mint például a hagyományos irodalmi tekintély esetében). Azt javasolta, hogy az állítások szorítkozzanak az „eredeti” észlelésre, vagyis a kísérletre. Locke kollégája, Boyle is használta ezt a jogi analógiát, hogy a kísérlet autoritását megalapozza:

[h]a a tudás empirikus alapokon állna, ahogyan azt Boyle és más angol empiristák hangsúlyozzák, kísérleti alapjait szemtanúknak kell igazolniuk. [...] Mind a természetjogban, mind a büntetőjogban a tanúságtétel megbízhatósága alapvetően a multiplicitástól függött (Shapin 1984: 487).

¹⁴ Részletes tárgyalását lásd Gal (2015).

A kísérleti eredményeket akkor lehetett tényként kezelni, ha annak két vagy több köz-tiszteletnek örvendő tanúja volt, mint például az élet és halál, illetve a vagyon büntetőjogi kérdéseiben.

A jogi analógia lényegére oda kell figyelni. Ez nem csak azt jelentette, hogy a tekintély megsokszorozása a tanúk számának megsokszorozásával függött össze (bár ez is a taktika része volt); azt is jelentette, hogy a közös tanúságtételek alapján helyes intézkedéseket lehetett tenni, és látni lehetett ezek létrejöttét. A fellépés a tényekkel szembeni pozitív hozzájárulást jelentette (Shapin 1984: 488).

A gyakorlatban a jogi és tudományos tanúskodás közötti különbségek elhanyagolhatók voltak. Amint a kísérletben megtapasztalták a dolgokat – akárcsak a bírósági tárgyaláson –, azokat tényként kezelték, ebben az esetben természeti és nem társadalmi tényként.

A jog a 17. századi értelmiségi életben sokkal tekintélyesebb diskurzust és gyakorlatot jelentett, mint az a kezdetleges kísérleti tudomány, amelyet Locke és Boyle megkísérelt létrehozni. Locke és Boyle analógiás stratégiája kis oltványként értelmezhető az angol jog óriási fatörzsén, amelybe saját céljaik elérése érdekében kapcsolódtak. Egy kortárs példa ugyancsak a kísérleti tudományhoz kapcsolódik, most ez lévén a tekintélyesebb diskurzus: az evolúció tudományos tanításait és a bibliai narratívát egymással hosszú ideje szembeállító vita egyik felét képviseli. Még a fundamentalista keresztények által 1972-ben megalapított Teremtéskutató Intézet neve is átültetés.¹⁵ A San Diego közelében található központ a kutatások, képzések, publikációk és jogszabályok finanszírozása során tudományosként tételeződő gyakorlatokat alkalmazott: szokványos doktori címmel rendelkező kutatókat alkalmazott, evolucionista tudósokkal szervezett vitát több szekuláris egyetemen, kutatási beszámolókat publikált. „A tudományos apparátus elméleti keretében, annak nyelvezetét, bizonyító retorikáját és kellékeit felhasználva fogalmazta meg a különleges teremtés elvét az evolúcióval szemben” (Harding 2000: 214–15). Ez az intézet felépítette továbbá a Föld- és Élettörténeti Múzeumot, amelyben számos fosszília, minta és címke található, akárcsak egy természettudományi múzeumban, de teremtéstörténeté „alakította át [...] a szekuláris tudományok eredettörténetét” (Harding 2000: 222). A múzeum tárgyait, állításait és feltevéseit a keresztény hívők tudományosként ismerték el – a regiszterek közötti különbségeket tagadták –, ám úgy tekintettek rájuk, mint amik tudományos bizonyítékkal igazolják a Bibliát, de nem a tudomány valóságát.

Ezeket az eseteket az átültetés példáiként helyeztem egymás mellé, mert erős a kísértés arra, hogy a kreacionista múzeumot és az orosz nyilatkozatot csak az erőteljes regiszterek parodisztikus utánzásaiént értelmezzük, míg Locke-ot és Boyle-t nehezebb ebből a megközelítésből olvasni. Együttes vizsgálatuk komplexebb elemzést igényel, akárcsak a később tárgyalandó magyar példák is. Locke és Boyle néhány kortársa képtelenségnek tarthatta állításaikat, ahogyan a képzett szekularisták is nevetségesnek találják a teremtés múzeumát, ez pedig sokban hasonlít néhány liberális megfigyelő érvelésére, miszerint Putyin nyilatkozatai a nyugati államok által használt erkölcsi és jogi érvek szatíráját képezik (Dunn és Bobick 2014: 405). Ez annak a felismerését jelenti, hogy az interdiskurzív módon „azonosként” keretezett gyakorlatok között különbség van. De az is biztos, hogy

¹⁵ Emlékezzünk csak arra, hogy ez a fundamentalista újjáéledés egyik korszaka volt azon protestáns egyházakkal szemben, amelyek elfogadták a tudományos narratívát és a teremtéstörténet metaforikus olvasatát.

Locke és Boyle néhány hallgatója a Royal Societyben komolyan vette őket, az elkötelezett fundamentalista keresztények a teremtés múzeumában tett látogatásuk során pedig meg erősödtek meggyőződésükben. Putyin nyilatkozatát Oroszországban, Ukrajnában és az Egyesült Államokban sokan hitelesnek gondolták, és az állításban egy erőteljes diskurzus új esetre történt kiterjesztését látták. Röviden: a színterek közötti értelmezések ideológiai pozicionálása az ideológiai szempontból polarizált helyzetekben kulcsfontosságú az átültetések megértésében. Sokféle utánzat létezik, és érdemes őket megkülönböztetni az értelmezések által feltételezett hivatkozási keretek szempontjából.

A szovjet *sztyob* műfajával való összevetés tanulságos. A *sztyob* az ironikus esztétikára támaszkodó utánzás volt, ám eltért a szarkazmustól, a cinizmustól, a gúnytól vagy az abszurd humortól „abban az értelemben, hogy tárgyát képező gondolattal, objektummal, személlyel szemben túlazonosulást igényelt, ezért lehetetlen volt megmondani, hogy az őszinte támogatás egyik formájával, finom gúnnal vagy mindkettő sajátos keverékével van dolgunk” (Yurchak 2006: 250). Akárcsak a *sztyob*nak, az én példáimnak sincsen metakommentára az értelmezéshez. A *sztyob* szovjet és amerikai változatai „egyenesen mély karikatúrái” voltak a norma részét képező, tekintélyelvű diskurzusok hivatalos regiszterének, de parodisztikus módon tették ezt. Az elemzők szerint a *sztyob* „minden politikai doktrínát és érzelmet [...] egyformán korruptnak, deformálnak és képmutatónak mutatott be” (Boyer és Yurchak 2010: 181, 184).

Az itt ismertetett elemzés abban az értelemben tér el Boyer és Yurchak elemzésétől, hogy nagyobb figyelmet szentel a különböző értelmezések pozicionalitásainak. A példáimban szereplő analógiák létrehozói számára az átültetések nem parodisztikusak, és egy ellentétes perspektívákkal rendelkező polarizált világban léteznek. Az átültetés az egyik színtér beoltása egy másikba. Azok, akik az átültetések mögé sorakoznak fel – a korai tudósok, a keresztény fundamentalisták, Putyin szövetségesei –, elfogadják az általuk hivatkozott erőteljes regiszter autoritását, amit aztán „lecsapolnak”, és saját céljaikra használnak. Az analógiás átültetések révén azt állítják, hogy saját gyakorlataikat zökkenőmentesen beillesztik az erősebb normába. Ilyen módon saját regiszterüket látszólagosan pontosan a jogban, az empirikus tudományokban és a humanitárius segítségnyújtásban kialakult tekintélyes norma erősíti meg (legitimizálja). Ez feldühíti (vagy szórakoztatja) azokat, akik az autoritatív gyakorlatokhoz igazodnak, akik számára az átültetések logikátlan vagy megengedhetetlen, saját érdekeket szolgáló, félrevezető analógiák.

Az elmúlt évek magyarországi gyakorlatában megragadhatók az ilyen átültetési mintázatok, ez a típusképző logika például Morvai Krisztinának, a Jobbik európai parlamenti képviselőjének a beszédeiben is megjelent. Morvai korábban emberi jogi ügyvédként tevékenykedett, Magyarországon és a University of Wisconsin jogi karán végezte tanulmányait, és a Jobbikhoz való csatlakozása előtt az ENSZ-nek dolgozott. Az angol nyelvet jól beszéli, három gyermek elegáns édesanyja. Mint korábban megjegyeztük, a Jobbik az a szélsőjobboldali nacionalista párt, amely röviddel a megalakulása után egyenruhát viselő félkatonai szervezetet hozott létre Magyar Gárda néven. Egy adott ponton a magyar kormány korlátozta a milícia tevékenységét. Morvai felszólalt az Európai Parlamentben, és dühösen követelte a magyar kormány megrovását a Gárda tüntetéseinek rendőri elnyomása miatt. A milícia Budapest utcáin masírozott fekete egyenruhába öltözve, miközben fenyegette és verte a romákat és más lakosokat. Időközben az Amnesty International

gépfegyveres támadások ügyében vizsgálódott, amelyeket vélhetően a milícia követett el, és amelyek következtében hat személy elhunyt egy roma településen.¹⁶ A Jobbik félkatonai szervezete hírhedt volt a melegek elleni támadásokról, és arról, hogy nőket zaklatott Budapest utcáin. Ebben a történeti kontextusban értelmezendő Morvainak az emberi jogokra való hivatkozása. Azzal vádolta a rendőrséget, hogy a melegeket, a nőket és a romákat viktimizálta. Aztán a Gárdát is a rendőrség áldozatai közé ültette át, és ezáltal egyenlővé tette a Gárdát annak áldozataival. Ez a lépés elfogadta az emberi jogi diskurzus tekintélyét, egy erőteljes EU-s regisztert, miközben megragadta annak legitimitását, hogy igazolja a Jobbik tevékenységeinek támogatására irányuló igényét, amely állítások és célkitűzések egyesek szerint ellentmondásosak.

Legalább ennyire feltűnő a Magyarországon, illetve Kelet-Európában feljegyzett esetek számának növekedése, amelyek szerint az Egyesült Nemzetek Szövetsége vagy az Európai Unió által terjesztett „nemek közötti egyenlőség” egy (neo)liberális nyugati elit által kidolgozott és összehangolt kolonialista terv, amelynek célja a szegények hatalomtól való megfosztása, és végső soron a bolygó elnéptelentése a homoszexualitás és a fogamzásgátlás által. Amint arra Graff és Korolczuk (2018) rámutat, a regiszter sok szempontból teljesen megfelel egy régóta fennálló, balliberális, antikolonialista beszédformának, amely általában a baloldali projekteket és politikai színtereket jellemzi. Az antikoloniális diskurzus tekintélyét elismerik és megtartják, feltételezik és építenek rá. Az antikoloniális elmélet fogalmaiba ültetik át a nyugati elitektől származó narratívákat, új veszélynek és gyarmatosítónak címkézve azokat. Ezáltal – érvelésem szerint – autoritást szereznek az anti-nyugati diskurzusoknak. A nemek közötti egyenlőség elleni tiltakozások, szervezetek és aktivizmus (amit Lengyelországban „genderizmus” néven ismernek) a kolonializmussal szembeni ellenállásként legitimizálja magát. A regiszter forrásai és hirdetői közé tartozik a Vatikán, az orosz állam és szövetséges honlapjai, az Egyesült Államokban bejegyzett, de transznacionális szinten működő Családok Világkongresszusa (amelyet 2017-ben Budapesten hívtak össze), illetve egyéb konzervatív és nativista szervezetek. Sem az, hogy Morvai az emberi jogokra hivatkozik, sem az antikoloniális diskurzus ilyen értelmezései nem parodisztikusak, hanem halálosan komolyak.¹⁷

Az átültetés logikájának vizsgálata során nyilvánvalóvá vált, hogy a szervezeti elrendeződéseket is értelmezhetjük ebben a megvilágításban. Átültetések azonosíthatók például azokban a változásokban, amelyeket a magyar kormánypárt (a Fidesz) az elmúlt öt évben kezdeményezett. A kulturális intézmények meglévő palettáján – a Tudományos Akadémia és annak a Történettudományi, Nyelvtudományi, Néprajztudományi Intézete; a Nemzeti Múzeum és Kiállítási Központ; a Széchenyi Művészeti és Irodalmi Akadémia; az Opera; a Nemzeti Színház – jelen vannak azoknak a liberális politikai regisztereknek a létrehozói,

16 A 2008–2009 közötti romagyilkosságok elkövetői és a Magyar Gárda közötti kapcsolatról a bírósági ítéletben az olvasható, hogy az egyik támadás helyszínének kiválasztását egy olyan romákat és nem romákat érintő konfliktusra adandó „bosszú” motiválta, amely a Magyar Gárda által kapott nyilvánosságot. A fegyveres támadások összesen 10 településen 55 ember életét veszélyeztették, közülük öten megsérültek és hatan meghaltak (<https://fovarosiitlotabla.birosag.hu/targyalasi-jegyzek/20150414/karpad-sandor-i-r-vadlott>; letöltés ideje: 2020. június 15.) – a *blokkszerk.* megjegyzése.

17 Az ilyen egymás mellé helyezések észrevétele nem (csak) külső elemzés eredménye. Morvai például az ENSZ-ben, az EU-ban és az amerikai jogi képzésben szerzett tapasztalata révén biztosan tudatában volt annak, hogy a Jobbik részéről az emberi jogokra való hivatkozás analógia, akárcsak a jogi precedens esetében.

akik szembeszálltak a jelenlegi, önmagát „illiberálisként” aposztrofáló kormánnyal. Ezeket az országszerte rendkívül tekintélyes tudományos és művészeti szervezeteket nem szüntették meg. De egy sor intézményt hoztak létre, amelyek ugyanazon felhatalmazással rendelkeznek, és a történelmileg elismert kulturális színtérhez adódnak hozzá. Itt kormánypárthoz hűséges személyeket alkalmaznak, és látványos támogatásban részesülnek. A régieket kiegészítik, és a Budapest központjában található történelmi székhelyeikről a város szélére költöztetik azokat. Ugyanakkor a régebbi intézmények fenntartása biztosítja a kulturális terület hagyományos tekintélyét, mégha az intézményeket háttérbe is szorítják. Ezután az autoritást az anyagi támogatással együtt új szervezetekhez csatornázzák át, amelyek utánozni próbálják a régieket, de nativista politikát folytatnak. Ennek a szerveződésnek és diskurzusnak az esetében is átültetési gyakorlattal van dolgunk. Ennek a folyamatnak a részletei Magyarországra jellemzőek, de a folyamat más politikai közegekben is felismerhető.

Következtetések

A regiszterképzés teljes folyamatáról viszonylag pontos képünk van. Ebből kiindulva – a további dinamikák feltárása érdekében – felvázoltam azt a módot, ahogyan a regiszterek egyaránt feltételezik a szétválasztást, majd összekapcsolják a társadalmi fellépés színtereit oly módon, hogy kapocsként, közvetítőként és átültetett hajtásként cirkulálnak aktív, társadalmilag pozicionált kapcsolódás-, közvetítés- és átültetési központú projektek révén. Belehallgattam azon közvetlen résztvevők virtuális beszélgetéseibe, akik komolyan elköteleződnek a kritika és az egymásról szóló metakommentek megfogalmazása iránt, az egymástól való tanulás iránt, valamint a társaikkal és a riváisaikkal folytatott párbeszéd iránt. Noha megvan a saját véleményem az itt tárgyalt vitákról, az ebben a cikkben kifejtett értelmezésem sokkal inkább a nyelvészeti antropológiai fogalmak példáinak szemléltetésére szolgál a tudományos közönség számára. Az eredményül kapott szemiotikai elemzésnek tisztázni kellene a vitákat is, ám ez valószínűleg nem érdekli a közvetlen résztvevőket. Ugyanakkor az összes elemzői kommentár valamilyen módon az általa leírt körforgás részévé válik. És ahogyan minden résztvevő regiszterképzési értelmezései, az enyémeik is metakommentár formájában fogalmazódnak meg. A tudományos gyakorlat sok esetben a tudományon kívüli színterek forrásaként és erőforrásaként működik, ami a színterek és a rájuk jellemző regiszterek között húzóó, látszólag szilárd határt is aláaknázza.

Ezt fontos szem előtt tartani, hiszen a fent leírt folyamatok nyitottak és dinamikusak, tehát biztosan számíthatunk további lépésekre. Lesz olyan jövőbeli politikai aktivizmus, amely a Jobbik jelenlegi állításaira épít, és új kapcsolatokat próbál ki; több olyan közvetítő is létrejön majd, amely a mindenféle szervezet közötti kapcsolódás számára készíti elő a terepet. Az átültetések pedig a kategóriákat továbbra is kiterjesztik egyik gyakorlatról a másikra, ezáltal összekapcsolva a színtereket, hasonlóan ahhoz, ahogy a régiek alkották meg a cselekvés és a színtér azon kategóriáit, amelyeket a különböző közönségek a jelen pillanatban magától értetődőnek tekintenek. Bár ebben a cikkben külön tárgyaltam a három „pillanatot”, nyilvánvaló, hogy együttes – sőt kombinált, többnyire egyidejű – működésük révén mindegyik része a regiszterképzés teljes folyamatának. Az összekapcsolódás

eredményei a közvetítők segítségével terjedhetnek, és alapjául szolgálhatnak az átültetéseknek, amelyek aztán újabb kapcsokat hoznak létre. Ennek ellenére érdemes elkülöníteni a három pillanatot, hogy kiemeljük az általuk létrehozott kapcsolatokat. Ezeket lehet az interdiszkurzivitás társadalmi szerveződéseinek nevezni, mivel nemcsak diskurzusokat és regisztereket kapcsolnak össze, hanem a regiszterek körül létrejövő társadalmi berendezéseket is, civil szervezeteket, nonprofit szervezeteket, szociális segélyszervezeteket, politikai platformokat, tudományos köröket, amelyek révén a regiszterek erőteljes kapcsolási (és különválasztási) hatással rendelkeznek egy adott történelmi pillanatban. Az elsősorban a magyarországi politikából származó példák bizonyára párhuzamot mutatnak más esetekkel.

Fordította Barabás Blanka és Fazakas Noémi

Hivatkozott irodalom

- Agha, Asif (2007): *Language and Social Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Agha, Asif és Stanton Wortham (szerk.) (2005): Discourse across Speech Events: Intertextuality and Interdiscursivity in Social Life. [Tematikus szám.] *Journal of Linguistic Anthropology* 15(1).
- Appadurai, Arjun (1996): *Modernity at Large*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Bakhtin, Mikhail. M (1981): *The Dialogic Imagination*. Austin: University of Texas Press.
- Bársony János (2013): „Cigánybűnözés”: Egy hazugság evolúciója. *Heti Világgazdaság*, május 20.
- Bauman, Richard (2004): *A World of Others' Words*. New York: Blackwell.
- Bauman, Richard és Charles Briggs (1990): Poetics and Performance as Central Perspectives on Language and Social Life. *Annual Review of Anthropology* 19: 59–88.
- Berkovits Balázs (2010): „Cigánybűnözés” a Kádár-korszakban. *Anblokk* (4): 14–17.
- Boyer, Dominic és Alexei Yurchak (2010): AMERICAN STIOB; or, What Late-Socialist Aesthetics of Parody Reveal about Contemporary Political Culture in the West. *Cultural Anthropology* 25(2): 179–221. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1548-1360.2010.01056.x>
- Briggs, Charles és Richard Bauman (1992): Genre, Intertextuality and Social Power. *Journal of Linguistic Anthropology* 2(2): 131–172.
- Crane, Diana (1972): *Invisible Colleges*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dunn, Elizabeth Cullen és Michael S. Bobick (2014): The Empire Strikes Back: War without War and Occupation without Occupation in the Russian Sphere of Influence. *American Ethnologist* 41(3): 405–413. DOI: <https://doi.org/10.1111/amet.12086>
- Dupcsik Csaba (2009): *A magyarországi cigányság története*. Budapest: Osiris.
- Errington, J. Joseph (1998): *Shifting Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fábián Katalin (2009): *Contemporary Women's Movements in Hungary*. Washington, DC: Woodrow Wilson Center Press.
- Gal, Susan (2018 [2013]): A beszéd ízei: Kvália és a jelek morális aromája. In Uő., *A nyelv politikája: Nyelvi antropológiai tanulmányok*. Vančo Ildikó és Kozmács István (szerk.). Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, 79–100. (Első megjelenése: Tastes of Talk: Qualia and the Moral Flavor of Signs. *Anthropological Theory* 13(1–2): 31–48.) DOI: <https://doi.org/10.1177/1463499613483396>
- Gal, Susan (2015): Politics of Translation. *Annual Review of Anthropology* 44: 225–240. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-102214-013806>
- Gal, Susan, Julia Kowalski és Erin Moore (2015): Rethinking Translation in Feminist NGOs: Rights and Empowerment across Borders. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* 22(4): 610–635.
- Gal, Susan és Kathryn Woolard (szerk.) (2014 [2001]): *Languages and Publics*. New York: Routledge.
- Graff, Agnieszka és Elzbieta Korolczuk (2018): Gender as „Ebola from Brussels”: The Anticolonial Frame and the Rise of Illiberal Populism. *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 43(3): 797–821. DOI: <https://doi.org/10.1086/696691>

- Hacking, Ian (2006): Making Up People. *London Review of Books* 28(16): 23–26.
- Haney, Lynne (2002): *Inventing the Needy: Gender and the Politics of Welfare in Hungary*. Berkeley: University of California Press.
- Harding, Susan Friend (2000): *The Book of Jerry Falwell*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Hill, Jane H. és Judith T. Irvine (szerk.) (1992): *Responsibility and Evidence in Oral Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hrycak, Alexandra (2006): Foundation Feminism and the Articulation of Hybrid Feminisms in Post-socialist Ukraine. *East European Politics and Societies: and Cultures* 20(1): 69–100. DOI: <https://doi.org/10.1177/0888325405284249>
- Inoue, Miyako (2003): The Listening Subject of Japanese Modernity and His Auditory Double. *Cultural Anthropology* 18(2): 156–193. DOI: <https://doi.org/10.1525/can.2003.18.2.156>
- Irvine, Judith T. (1990): Registering Affect. In *Language and the Politics of Emotion*. Catherine A. Lutz és Lila Abu-Lughod (szerk.). Cambridge: Cambridge University Press, 126–161.
- Irvine, Judith T. és Susan Gal (2000): Language Ideology and Linguistic Differentiation. In *Regimes of Language*. Paul V. Kroskrity (szerk.). Santa Fe, NM: School of American Research Press, 35–84.
- Juhász Attila A. (2010): A „cigánybűnözés” mint „az igazság” szimbóluma. *Anblokk* (4): 12–18.
- Kroskrity, Paul V. (szerk.) (2000): *Regimes of Language*. Santa Fe, NM: School of American Research Press.
- Lucy, John (szerk.) (1993): *Reflexive Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mertz, Elizabeth és Richard J. Parmentier (szerk.) (1985): *Semiotic Mediation: Social and Psychological Perspectives*. Orlando: Academic Press.
- Muehlebach, Andrea (2012): *The Moral Neoliberal: Welfare and Citizenship in Italy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Schieffelin, Bambi B., Kathryn A. Woolard és Paul V. Kroskrity (szerk.) (1998): *Language Ideologies: Practice and Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Shapin, Steven (1984): Pump and Circumstance: Robert Boyle’s Literary Technology. *Social Studies of Science* 14(4): 481–520.
- Silverstein, Michael (1992): The Uses and Utility of Ideology: Some Reflections. *Pragmatics* 2(3): 311–323.
- Silverstein, Michael (1996): Indexical Order and the Dialectics of Sociolinguistic Life. In *Proceedings of SALSA III*. Austin: University of Texas, 226–295.
- Silverstein, Michael (2003): Translation, Transduction, Transformation: Skating „Glossando” on Thin Semiotic Ice. In *Translating Cultures: Perspectives on Translation and Anthropology*. Paula G. Rubel és Abraham Rosman (szerk.). Oxford: Berg, 75–108.
- Silverstein, Michael (2005): Axes of Evals: Interdiscursivity and Intertextuality. *Journal of Linguistic Anthropology* 15(1): 6–22. DOI: <https://doi.org/10.1525/jlin.2005.15.1.6>
- Silverstein, Michael és Greg Urban (szerk.) (1996): *Natural Histories of Discourse*. Chicago: University of Chicago Press.
- Tsing, Anna (2005): *Friction: An Ethnography of Global Connection*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Yurchak, Alexei (2006): *Everything Was Forever Until It Was No More*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Susan Gal

Antropológus, nyelvész, University of Chicago, Department of Anthropology (Chicago, USA)